

Konkurrensverket – erfarenheter av förebyggande arbete och upptäckt av överträdelser med kopplingar till korruption

Anförande av avdelningschef Hanna Witt, Konkurrensverket, vid Myndighetsnätverket mot korruption den 16 juni 2017.

Det talade ordet gäller

Tack för inbjudan att tala här i dag.

Mitt namn är Hanna Witt och jag har en kombinerad tjänst som tillsyns- och tf. kommunikationschef på Konkurrensverket. Konkurrensverket har i uppdrag att bedriva tillsyn och ge stöd inom konkurrensområdet samt att bedriva tillsyn inom upphandlingsområdet.

Detta innebär att vi bland annat utreder och kommunicerar om ärenden som rör missbruk av dominerande ställning, konkurrensbegränsande offentlig säljverksamhet, karteller och otillåtna direktupphandlingar och andra överträdelser av konkurrens- och upphandlingsreglerna.

I mitt inlägg här i dag vill jag först och främst fördjupa mig i kartellerna.

Konkurrensverket –
Erfarenheter av förebyggande arbete och upptäckt av överträdelser med kopplingar till korruption
Hanna Witt

Avdelningschef
Avdelningen för konkurrenstillsyn och
Avdelningen för kommunikation och internationella frågor

Genom att ta bort tävlan och osäkerhetsmoment mellan konkurrenter drivs priserna upp och företagen kan till exempel försäkra sig om att få behålla sina kunder. Eftersom upphandlingssituationer är väl avgränsade och ofta rör ett speciellt geografiskt område har de alla förutsättningar att utsättas för kartellbildningar. Det är alltid konsumenterna som får betala kalaset genom högre priser, sämre kvalitet, minskat utbud och trögare innovation.

Karteller

När företag kommer överens om till exempel **priser, rabatter, leveransvillkor, marknadsuppdelning** eller att medlemmarna i kartellen kommer överens **om vem som ska vinna en viss upphandling**.

Därmed upphör konkurrensen att fungera.

2

Företag som ingår i en kartell kan få böta upp till tio procent av sin årsomsättning. Det högsta beloppet som dömts ut i Sverige avsåg asfaltkartellen, där nio företag fick böta nästan en halv miljard kronor år 2009.

Vi använder oss av många olika sätt att försöka hitta karteller och en vanlig utredningsmetod om vi tror oss vara en kartell på spåren är att vi genomför en gryningsråd där vi letar bevisning i pappers- och digitalform och det är också vanligt att vi håller förhör. Kartellutredningar är, för att uttrycka det enkelt, ett gigantiskt pussel.

Platsundersökning - Gryningsråd

- » Undersökning på plats för att säkra bevisning
- » Rätt att granska, ta kopior, begära muntliga förklaringar m.m.
- » Kräver domstolsbeslut från Patent- och marknadsdomstolen
- » Kräver omfattande praktiska förberedelser

Det är just i kartellutredningarna som vår resa mot ökad insikt och kunskap om korruption började för många år sedan. Jag ska berätta om de tre pusselbitar som för oss som myndighet har bidragit till att vår kunskap i dag är betydligt större än den var för några år sedan.

När jag började på Konkurrensverket var det som kartellutredare. I den första trevande inledningsfasen i en kartellutredning försöker projektgrupperna ofta med väldigt lite information att utgå från skapa sig en bild av hur den misstänkta överträdelsen ser ut. Jag ledde en grupp bestående av ett antal duktiga utredare,

både ekonomer och jurister. Vi hade fått i uppdrag att driva fram bra ärenden från de tips som kom in.

Vi upptäckte ganska snart att många av de tips vi fick in och utredde på något sätt var kopplade till offentlig upphandling. Vi kunde inte så mycket om offentlig upphandling då, även om vi naturligtvis hade kommit i kontakt med anbudskarteller förut. Vi kunde ännu mindre om korruption. Jag minns att vi hade diskussioner om hur det kom sig att kartelliserande företag i en utredning verkade få information om upphandlingen före den annonserades. Jag minns också en utredning där vi med den ringa kunskap vi då hade om upphandling tyckte att upphandlingen var upplagd på ett väldigt underligt sätt som gav utrymme för deltagande företag att kartellisera. Vi behövde förstå hur upphandlingen var konstruerad för att kunna förstå hur kartellen vi misstänkte fanns var riggad. Vi inledde därför utredningen med att prata med upphandlaren, som vi inte hade några som helst misstankar mot, men han var ändå uppenbart obekväm under våra samtal. Det visade sig efter ett tag att han hade utsatts för påtryckningar från kartellen för att konstruera upphandlingen på ett visst sätt som möjliggjorde för dem att kartellisera. För oss var det en ögonöppnare – vi insåg i ännu högre utsträckning att vi inte kunde betrakta utredningarna bara med konkurrenslagsglasögon. Vi behövde lära oss mer.

Som ni hör så hovrade korruption i utkanten av kartellutredningarna redan då, för 10–15 år sedan. Och sedan hände något som för oss blev helt avgörande och som bidrog till vår kunskapsuppbyggnad: Vår myndighet fick ansvaret för upphandlingsstillsynen. Och vi började se ett ännu tydligare mönster, för nu fick vi ju inte bara in kartelltips längre – nu trillade det också in tips om överträdelser av upphandlingsregelverken – vi såg att det ofta fanns korruptionsinslag i de tips vi fick in om otillåtna direktupphandlingar. Nu hade vi två av tre pusselbitar – vi var duktiga på konkurrensreglerna och byggde också upp spetskompetens inom upphandlingsregelverken. Och sedan kom, slutligen, en tredje pusselbit: vi började samarbeta med polisen och med Riksenheten mot korruption. Våra utredare fick utbildning i vad korruption är och hur det kan upptäckas. Vi själva utbildade Riksenheten mot korruption och polisen hur de kan känna igen en kartell.

Och när vi hade alla dessa tre pusselbitar blev vi varse att fuskar man med det ena är det inte alls ovanligt att man fuskar med det andra.

Hur har då detta hjälpt oss? Och, tänker kanske ni, hur ska vår resa mot ökad insikt hjälpa er? För oss på Konkurrensverket är det naturligtvis en hjälp i våra

utredningar att förstå hur olika misstankar hänger ihop, men vår resa är ju unik för Konkurrensverket. Det är ingen av era myndigheter som har det tillsynsuppdrag som vi har. Men det finns faktiskt lärdomar att dra även för er.

Anbudskarteller kan nästan alla myndigheter som finns här i dag och som gör inköp utsättas för. Och anbudskarteller kan man faktiskt både förebygga och upptäcka. Och hindrar du att din myndighet utsätts för anbudskarteller så kan du på så sätt också minska risken att personer som är anställda på myndigheten utsätts för påtryckningar av olika slag från kartellen. Två flugor i en smäll alltså; minskad korruptionsrisk och minskad kartellrisk.

Några exempel på tecken på anbudskarteller

- » Höga priser
- » Lika priser
- » Lika anbud
- » Stora prisskillnader
- » Misstänkt bojkott
- » Få anbud
- » Slarviga anbud
- » Identiska formuleringar
- » Växelvis lägsta anbud
- » Misstänkta mönster

5

Detta är bara några exempel på kartelltecken som en upphandlare kan se.

Anbudskarteller går också till viss del att förebygga, även om det naturligtvis är svårt att helt eliminera risken att utsättas.

Vad gäller överträdelser av upphandlingsreglerna vill jag särskilt lyfta fram den ökade korruptionsrisk som följer med direktupphandlingar.

Ibland är det just direktupphandlingar som möjliggör korruptionen, eftersom denna form av upphandling inte har samma formkrav som de som ska annonseras, vilket kan innebära att det finns en större risk att bli påverkad av och agera utifrån ovidkommande hänsyn.

Ibland är det istället så att korruptionen styr valet av upphandlingsförfarande, dvs. att korruptionen i sig påverkar en upphandlande myndighet att direktupphandla från ett visst företag eller anpassa kravställningen så att exempelvis endast en på förhand utvald leverantör uppfyller de ställda kraven.

Att förebygga anbudskarteller

- » Variera förfrågningsunderlaget.
- » Se över alla ska-krav – är de nödvändiga?
- » Korta tidsfrister för att lämna anbud.
- » Dela upp upphandlingen i delkontrakt.
- » Uppge inte hur många som går vidare.
- » Nätverka med andra upphandlare.

6

Oavsett vilket så är just direktupphandlingar ett riskområde för korruption. Och oavsett vilket så kan ni som myndigheter i stor utsträckning minska den ökade korruptionsrisk som följer med direktupphandlingar. Detta är några av de råd vi brukar ge.

Ett konkret exempel på när direktupphandling och korruption har sammanfallit är Falu kommun, som för några år sedan behövde en leverantör av underhåll av gator och vägar i Falun. Kommunen valde då att förlänga ett avtal med byggföretaget PEAB utan att konkurrensutsätta upphandlingen. Vi utredde ärendet och landade i att det var fråga om en otillåten direktupphandling. Nu efteråt vet vi att bakgrunden till den otillåtna direktupphandlingen var att Peab-anställda personer bjudit kommunanställda på bland annat ishockeyresor och julbord som belöning för att övertyga dem om att inte konkurrensutsätta kontraktet. Resultatet blev avskedande för en tjänsteman och höga böter för kommunen.

Det är viktigt att planera era inköp för att undvika att hamna i tidsnöd och på så sätt minska risken för att tvingas genomföra ogenomtänkta och kanske otillåtna direktupphandlingar.

Lyssna på era upphandlare, som oftast är oerhört duktiga på vilka regler som gäller. Följ upp era kontrakt för att ta reda på att ni faktiskt har fått vad ni har beställt och betalat för. Var uppmärksamma på tecken på korruption, anbudskarteller och andra tecken på snedvriden konkurrens i era upphandlingar. Inköp bör enligt Konkurrensverket ha en hög status i organisationen och kompetens om hur inköp bör ske bör finnas ända upp i den högsta ledningen på myndigheter.

Jag vill också ta tillfället i akt att skicka ett budskap som jag tror att ni kommer att höra flera gånger här i dag: Sträva efter att bygga en kultur som inte accepterar ett korrupt beteende. Prata om riskerna, håll uppmärksamheten vid liv! Och var medvetna om att ni själva kanske inte har hela bilden – samarbeta med andra myndigheter, nätverka med andra upphandlare.

Att minska risken för korruption i upphandlingar

- » Planera era inköp, undvik onödiga direktupphandlingar.
- » Följ upp era kontrakt.
- » Var uppmärksamma på kartelltecken.
- » Ställ krav på funktion snarare än specifika krav på produkterna, varorna eller tjänsterna.
- » Var särskilt uppmärksamma när ni använder er av upphandlingskonsulter.

7

KONKURRENSVERKET
Swedish Competition Authority

Lärdomar att dra från Konkurrensverkets erfarenheter

- » Förebygg att onödiga direktupphandlingar och överträdelser av upphandlings- och konkurrensregelverken sker.
- » Förbättra förutsättningarna för upptäckt när ni utsätts för överträdelser av konkurrensreglerna.
- » Sträva efter att bygga en kultur där korruption inte accepteras.
- » Samarbeta med andra myndigheter.

8

KONKURRENSVERKET
Swedish Competition Authority

Och mitt sista medskick blir naturligtvis att ringa oss på Konkurrensverket om ni är osäkra! Vi bidrar gärna med vår kunskap och är ofta ute och föreläser och utbildar andra myndigheter i hur man upptäcker och förebygger anbudskarteller och hur vi tillsynar offentlig upphandling. Och besök oss gärna i Almedalen, där vi har ett seminarium som är helt fokuserat korrupsionsrisker i offentlig upphandling.

Tack för uppmärksamheten!

Besök gärna konkurrensverket.se
Eller ring oss på 08-700 16 00

Fler tecken på anbudskarteller och hur du
förebygger dem hittar du på vår webbplats:

[http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/
informationsmaterial/anbudskarteller.pdf](http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/informationsmaterial/anbudskarteller.pdf)